

Nada Turnšek, Alenka Rožič

Podobe otrok v Evropi – primerjalna študija zaželenih lastnosti otrok

Povzetek: Primerjalna študija predstavlja rezultate mednarodne raziskave vrednot in prepričanj prebivalcev evropskih držav (World Values Survey, European Social Survey). Respondenti so s seznama otrokovih lastnosti (*samostojnost, vernost, varčnost, nesebičnost, domišljija, trdo delo, odgovornost, strpnost in spoštovanje drugih, ubogljivost, lepo vedenje ter odločnost / vztrajnost*) izbrali pet tistih, ki bi jih morali otroci pridobiti doma od staršev. Teoretski okvir študije se v največji meri osredotoča na *teorijo modernizacije in postmodernizacije* avtorja Ronalda Ingleharta (1995; 1997). Analiza večrazsežnostnega lestvičenja je prepoznala obstoj dveh vzorcev s po petimi statistično značilno povezanimi zaželenimi lastnostmi otrok. Prevladujoče podobe otroka v Evropi variirajo na kontinuumu od tradicionalnega religioznega do postmodernega vzorca lastnosti otrok. Zaželene lastnosti otrok so značilno povezane z materialistično/postmaterialistično orientacijo respondentov ter njihovimi subjektivnimi ocenami kakovosti življenja (zadovoljstvom z življenjem, zdravja, sreče in zaupanja v ljudi). Izbor lastnosti otrok pri respondentih iz Slovenije se razlikuje tako od postmodernega kot tudi od tradicionalno-religioznega vzorca; prepoznati je podobo otroka, ki je predvsem samostojen, odločen in vztrajen. Na podobo otrok pri respondentih Slovenije v največji meri vplivajo dejavniki, kot so izobrazba, dohodek in starost; materialistična/postmaterialistična orientacija, politična usmeritev in spol pa imajo manj vpliva.

Ključne besede: lastnosti otrok, mednarodna raziskava vrednot, Evropa, Slovenija

UDK: 37.015.4

Izvirni znanstveni prispevek

Dr. Nada Turnšek, docentka, Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta, Kardeljeva ploščad 16, SI-1000 Ljubljana, Slovenija; e-naslov: nada.turnsek@pef.uni-lj.si

Alenka Rožič, asistentka, Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta, Kardeljeva ploščad 16, SI-1000 Ljubljana, Slovenija; e-naslov: alenka.rozic@pef.uni-lj.si

Uvod

Družbene vrednote, norme in prepričanja so po mnenju Hofsteda (1984) *jedro* kulture oziroma tisti element, ki sodoloča vse druge segmente določenega kulturnega prostora; za posameznika so pomembne kot usmeritve pri sprejemanju odločitev in ravnanj. Preučevanje prepričanj in vrednot, ki zadevajo vzgojo otrok, je zanimivo zlasti v profesionalnem usposabljanju strokovnih delavcev; smisel medkulturnih raziskav je v prepoznavanju »vpetosti« individualnih prepričanj v družbene ideologije in s tem boljše razumevanje (institucionalnih) vzgojnih praks. Kot ugotavljajo Tobin, Wu in Davidson (1989), študije drugih kultur »dokumentirajo raznolikost človekovih prepričanj in so hkrati kulturne kritike nas samih. Ne le da nam eksotično predstavijo kot znano, ampak nam to, kar je poznano, naredijo eksotično in tako sprožijo procese *kulturne defamiliarizacije* – prepoznavanja arbitrarnosti in kulturne določenosti lastnih prepričanj in praks, ki jih imamo sicer za samoumevne.« (Prav tam, str. 10–11)

Družbena in kulturna narava vzgojnih prepričanj in ciljev

Zanimanje za kulturno dimenzijo vzgoje se je začelo že z M. Mead (1972) oziroma njenim antropološkim raziskovanjem vzgojnih praks v pacifiških skupnostih, še intenzivnejše pa je postalo v drugi polovici osemdesetih let prejšnjega stoletja. Med ključnima psihološkima raziskavama sta študija etničnih razlik v razvojnih pričakovanjih (Ninio 1979) in študija prepoznavanja *kulturnih tem* v vzgoji (Reid in Valsiner v Harkness in Super 1996). Nadaljnje raziskovanje razkriva prepričanja staršev kot temelj organizacije vsakdanjega življenja otrok (Whiting in Whiting 1975; Whiting in Edwards 1988) in vzgojne cilje staršev kot organizatorjev vedenja na ravni kulture (LeVine 1974; LeVine idr. 1988). »Odkritje« *kulturnih modelov* (Quinn in Holland 1987; D'Andrade in Stauss 1992) predstavlja prelomnico v raziskovanju. Kulturni modeli so kot *kognitivne sheme* nekakšna zbirka prevladujočih standardov zdravega razuma, iz katerih izvirajo prepričanja staršev o otrokovem razvoju. V kulturnem modelu se kulturno specifični in osebni cilji povezujejo z

vzgojnimi ravnanji.¹ Eden od razlogov za to, da imajo kulturni modeli tako močan vpliv, je njihova implicitna in proceduralna narava.

Sistematično raziskovanje »vsebovanosti« kulturnih sistemov prepričanj v vedenju staršev in poklicnih vzgojiteljev se je nadaljevalo v devetdesetih letih. S. Harkness in Super (1996) sta ugotovila, da je razumevanje otrokove narave, razvoja in vedenja pri starših povezano z njihovim odnosom do drugih plati življenja, npr. starševstva, družine in položaja posameznika v družbi. To sta poimenovala *kulturni sistemi prepričanj*; oblikujejo se v določenem kulturnem prostoru in so na sistematičen način povezani z vzgojnimi ravnanji, na primer s stilom pogovarjanja z otroki, metodami discipliniranja ... Konstruirajo se z izmenjavo družbenih pomenov, ko posameznik integrira osebne izkušnje medtem ko sodeluje v določeni vlogi, ki jo narekuje določena kultura v določenem zgodovinskem obdobju.

A. McGillicuddy-DeLisi in Subramanian (v Harkness in Super 1996, str. 143–147) sta povzela razlage, ki pojasnjujejo razmerje med kulturo in posameznikovimi prepričanji. V prvi skupini so razlage, po katerih posameznik svoja specifična prepričanja (npr. razvojna pričakovanja, vzgojne cilje) v celoti prevzema iz kulture tako, da jih v procesu socializacije ponotranji. Druge razlage poudarjajo pomen kulturno specifičnih izkušenj; različni kulturni sistemi zagotavljajo kvalitativno drugačne izkušnje, ki jih posameznik generalizira in iz njih izpeljuje svoja prepričanja. Večja ko je notranja kulturna konsistentnost izkušenj v kulturi, bolj so si stališča posameznikov določene kulturne skupine podobna. V tretjem sklopu pa so razlage, po katerih posameznik sokonstruira svoja prepričanja v procesu izmenjave socialnih pomenov, ko integrira osebne izkušnje, ki jih pridobiva v vlogi starša, ki je v kulturi uveljavljena v določeni zgodovinski točki. Valsiner in Litvinović (v prav tam, str. 56) poudarjata, da kultura ni »neodvisna spremenljivka«, kot je to značilno za večino psiholoških raziskav. Po njunem mnenju lahko kulturo razumemo kot »medij«, ki organizira tako vedenje kot tudi mišljenje akterjev v vlogi staršev. Razlage, pojmovanja in argumentacije staršev so rezultat individualnih interpretacij specifičnih situacij in prej naučenih kulturnih vzorcev. So del kolektivne zbirke idej in v tem smislu sodelujejo pri konstruiranju kulture.

Navedene razlage se opirajo na teorijo socialnih reprezentacij (Moscovici v Augoustinos in Walker 1996), po kateri imajo socialne vrednote, interakcije in komunikacija med ljudmi odločilen vpliv na kognitivne procese. Naš vsakdanji zdravi razum je nekakšen sesedek ideologij, mitov in popularnih teorij, ki krožijo v družbi in si jih ljudje v procesu komunikacije in socializacije delijo; prisvajanje vsega tega je nezavedno, samodejno. Socialne reprezentacije so sestavina kulture, jezika in hkrati individualne zavesti. Obstajajo sočasno v duševnosti človeka kot del njegovega kognitivnega aparata in so hkrati objektivna stvarnost, ki jo odkrijemo v načinih govora, diskurzih, žargonih, sporočilih medijev, knjigah. So

¹ Za primer navaja kulturni model zgodnjega stimuliranja in izkazovanja pozornosti otroku, ki je po njegovem kulturna dejavnost, značilna za evropske, ameriške in nekatere druge kulture. Vključuje verbalne spodbude, odzivanje odraslega, obogatitev otrokovega fizičnega okolja ... navedene dejavnosti so del kulturnih modelov ustreznega starševstva. Zgodnje stimuliranje otrok je neločljivi del kulturnega modela; prav tako prepričanje, da so zgodnja obdobja življenja ključnega pomena za otrokov razvoj in jih kasneje ni mogoče nadomestiti.

družbene konstrukcije, ki predstavljajo skupnostni, socialni okvir za individualno mišljenje in znanje. Individualno vedenje lahko razumemo kot odsev socialnih reprezentacij, ki jih delijo posamezniki v določeni družbi ali skupini. Konsenzualni elementi socialnih reprezentacij predstavljajo nekakšno implicitno, tiho vednost, ki je »nevprašljiva« (Ule 2004, str. 101–107).

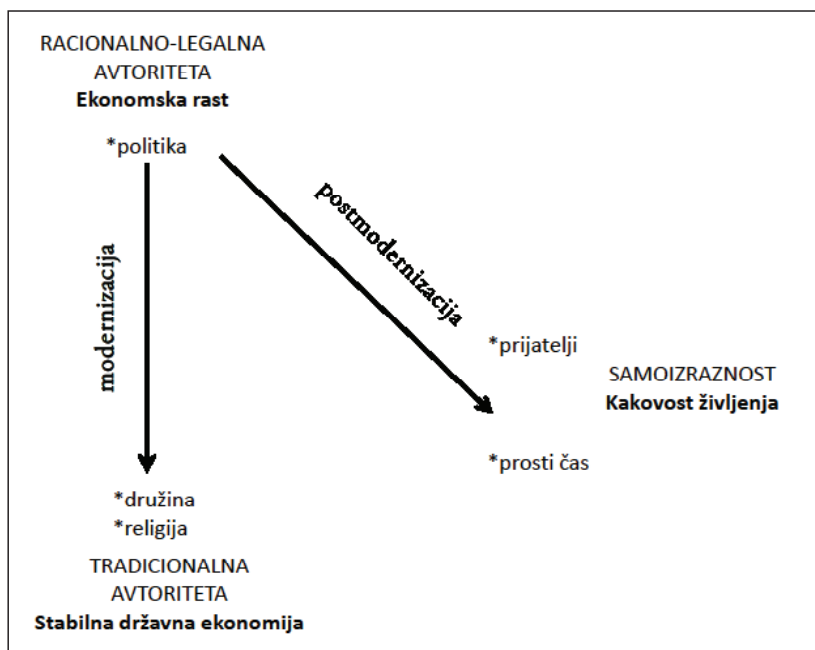
Teorija post/modernizacije v pojasnjevanju vzgojnih orientacij

Teorija modernizacije ima »marksistično razlago«, po kateri ekonomski (gospodarski) razvoj determinira tudi vse druge karakteristike družbe – vpliva na politični in socialni razvoj in pomembno sooblikuje kulturni prostor. »Webrova različica« teorije pa predpostavlja obrnjeno razmerje: kultura pomembno določa preostale komponente. Obema razlagama je skupno izhodišče, da obstaja tesna zveza med sfero vrednot, norm in prepričanj prebivalcev ter različnimi vidiki družbenega razvoja. Ključno spoznanje Ingleharta, vodilnega raziskovalca družbenih vrednot je, da religiozne, politične, socialne in ekonomske komponente niso med seboj povezane naključno, ampak se združujejo v nekaj koherentnih kombinacij. Avtor (Inglehart 1995; 1997) pojasnjuje zvezo, ko pravi, da gospodarski razvoj vodi do določenih sprememb v sistemu splošno sprejetih družbenih vrednot in prepričanj – te pa producirajo »povratne učinke«, ki se zrcalijo v ekonomskem in političnem razvoju družb. Analiziral je prepričanja, norme in vrednote velikega dela svetovne populacije in prišel do sklepa, da lahko upravičeno govorimo o kulturnih razlikah, ki se odražajo v jasno prepoznavnih kulturnih vzorcih (ki pa se ne ujemajo z nacionalnimi mejami); različni kulturni elementi sestavljajo *koherentne kulturne vzorce*, le-ti pa so značilno povezani z ekonomskim in tehnološkim razvojem.

Kulturne vzorce pojasnjuje s teorijo modernizacije in postmodernizacije. Procesi družbene modernizacije (urbanizacija, industrializacija, sekularizacija, množično izobraževanje, pojav medijev ...) so potekali v obdobju industrijske revolucije do druge polovice 20. stoletja. Ne obstaja sporazum o tem, katera od naštetih sprememb je bila ključna, vsekakor pa gre za spremembe v tehnološke, kulturne, ekonomske in politične – ki se med seboj »podpirajo«. Zgodovinski proces modernizacije družb vključuje specifično konfiguracijo vrednot in prepričanj; avtor govori o *kulturni modernizaciji*, katere ključno znamenje je »razkroj« sistema prepričanj, utemeljenega na spoštovanju tradicionalnih virov avtoritete (cerkev, družina); tradicionalne vrednote je zamenjal novi sistem vrednot, orientiran na racionalnosti, znanost in učinkovitosti velikih centraliziranih in birokratiziranih držav, usmerjenih v intenzivno ekonomsko rast.

V sedemdesetih letih 20. stoletja so se zgodile institucionalne in kulturne spremembe, za katere je značilna težnja po izboljšanju kakovosti življenja in demokratizaciji (političnega) sistema. Inglehart (1995) jih opisuje kot »postmoderni kulturni preobrat«, ki se zgodi najprej v najbolj razvitih državah blaginje z visoko stopnjo ekonomske oz. socialne varnosti prebivalstva. Zaznamujejo ga ti procesi: večina prebivalstva se odmika od *vrednot pomanjkanja* (ang. *scarcity values*) k *vrednotam varnosti* (ang. *security values*); zmanjša se zaupanje v birokratsko oblast,

prebivalci zavračajo »zahodni model« razvoja«, obenem pa se ruši tudi »socialistična alternativa«, slabi prepričanje v »moč« znanosti, tehnologije in racionalnosti v družbenem razvoju, zavračajo se vse oblike oblasti (tako družinska, cerkvena, kot politična oziroma državna), namesto tega pa so poudarjeni avtonomnost, svoboda in (čustveno) izražanje posameznika, njegova samoizpolnitev in smiselno delo, kakovost prostega časa in socialnih stikov, sodelovanje ljudi pri odločanju in strpnost do obrobni družbenih skupin. V postmodernem preobratu ključne vrednote industrijske družbe (storilnostna naravnost, gospodarska rast, ekonomska racionalizacija) niso več v ospredju. Na družbeni ravni gre za radikalen preobrat od industrializacije in gospodarske raste k skrbi za okolje. Na individualni ravni pa sta poudarjena človekovo izražanje in kvaliteta delovnih izkušenj – ta postaja pomembnejša od povečevanja dobička (Inglehart 1997, str. 77–78). Kot pravi avtor, ne gre več za maksimiranje dohodka, ampak kakovosti življenja in »kvalitativni premik v tem, kaj ljudje pričakujejo od življenja« (Inglehart 1995, str. 391).

Slika 1: Preobrat od modernizacije k postmodernizaciji (Inglehart 1995, str. 385)

Že Inglehartova faktorska analiza (1995) je nakazala, da obstaja močna povezava med religioznimi, socialnimi in političnimi vrednotami ter odnosom do otrok. Avtorjevo raziskovanje je npr. dokazalo, da obstaja tesna povezanost med socializacijskimi cilji prebivalcev in njihovimi splošnimi pogledi na družbeni razvoj, natančneje, usmerjenost v materialistične cilje in postmaterialistično usmerjenost (Inglehart 1997, str. 220–222). Nadaljnje raziskovanje zaželenih lastnosti otrok (Poročilo o človekovem razvoju 1998; 2000–2001; Turnšek 2001) je prepoznalo tri

»vzgojne modele«, ki so bili konsistentni z Inglehartovo delitvijo na tradicionalno-religiozno, državno-legalno ter postmoderno vrednotno oz. stališčno orientacijo.²

Spreminjanje sistema vrednot, norm in prepričanj ni zgolj posledica družbenih sprememb na makroravni družbe, ampak navedene spremembe tudi sooblikuje. Inglehart (1997) ugotavlja, »čeprav lahko kultura oblikuje ekonomsko in politično življenje, je prav tako res, da velike socialno-ekonomske spremembe preoblikujejo kulturo [...]« (prav tam, str. 59). Ekonomski dejavniki so odločilni zlasti v pomanjkanju; ko se ekonomske razmere izboljšajo, pa se vse bolj povečuje pomen drugih dejavnikov, zlasti elementov demokratične kulture. Avtor (prav tam, str. 105) ugotavlja, da »ekonomski razvoj sam po sebi avtomatično ne vodi v bolj demokratične sisteme, pač pa spodbuja specifični sindrom kulturnih sprememb«. Spremembe socialno-ekonomskih razmer vodijo – skozi življenjske izkušnje posameznika – k preoblikovanju njegovih prepričanj, stališč in vrednot. Vpliv velikih sprememb v okolju je zato največji na tiste generacije, ki preživijo svoja formativna leta v novih razmerah (prav tam, str. 59–65).

Metodološki okvir raziskovanja

Opredelitev problema z raziskovalnimi vprašanji

Prepoznavanje vzgojnih orientacij nam pogojno omogoča sklepanje o tem, kakšne bodo značilnosti prihodnjih družb, v katerih bodo živele in delovale generacije, ki so odraščale v kontekstu sedanjih vrednot, norm in prepričanj. Zato je bilo raziskovanje vzgojnih orientacij zajeto v Poročilu o človekovem razvoju (1998; 2000–2001) kot pomemben niz kulturnih spremenljivk družbenega razvoja. Sledile so podrobnejše analize v slovenskem prostoru (Turnšek, Uhan in Gregorčič 2000; Turnšek 2000; 2001) in med vzgojitelji (Turnšek 2002). Namen tega prispevka je primerjati takratne in sedanje izsledke raziskovanja.

Prejšnje raziskovanje je ugotavljalo zaželene lastnosti otrok v 43-ih državah sveta; ta študija pa se posveča državam evropskega geografskega prostora. Zanima nas, ali se lastnosti otrok na ravni Evrope združujejo v prepoznavne vzorce in kakšna je konfiguracija zaželenih lastnosti otrok oziroma »podoba otroka« v posameznih državah. Prepoznavamo tudi, ali je podoba otroka povezana s splošnimi pogledi prebivalcev na razvoj družbe in subjektivnimi ocenami kakovosti življenja; pri tem se opiramo na Inglehartov seznam relevantnih spremenljivk (Inglehart

² Tradicionalni religiozni orientaciji »ustreza« vzorec, v katerem so bile značilno povezane *vernost, ubogljivost in lepo vedenje*; avtorji so ga metaforično poimenovali »*bogaboječnost*. Odkrili so ga v državah, v katerih je religija ključna kulturna sestavina; in sicer ne glede na vrsto religije in ne glede na družbeni produkt. V drugem vzorcu so bile združene lastnosti, kot so *odločnost, samostojnost ter varčnost in trdo delo*; po mnenju avtorjev gre za »*vzgojo za funkcioniranje države*«. Značilno bolj je bila zastopana med prebivalci držav z dolgoletno zgodovino državnosti in v tranzicijskih družbah. V tretjem modelu pa so bile značilno povezane *domišljija, strpnost in spoštovanje drugih, odgovornost in samostojnost*; zaradi uravnoteženosti med individualistično in kolektivistično perspektivo ga avtorji poimenujejo »*vzgoja za sožitje*«. Prevladoval je v evropskih državah blaginje in deloma v nekaterih špansko govorečih, tudi manj razvitih državah.

1995; 1997). Še posebej nas zanimajo spremembe v podobi otroka med Slovenci, njene specifičnosti v evropskem prostoru in morebitne razlike med prebivalci glede na demografske spremenljivke.

Študija zastavlja ta raziskovalna vprašanja:

Kakšni so deleži izbranih lastnosti otrok po posameznih državah Evrope? Ali se zaželeni lastnosti otrok v evropskem prostoru združujejo v vzorce statistično značilno povezanih lastnosti in kakšne? Ali lastnosti značilno korelirajo z indeksom materializma in indeksom postmaterializma ter subjektivnimi ocenami prebivalcev Evrope o zadovoljstvu z življenjem, sreči, zdravju in zaupanju v ljudi. Kakšne so spremembe v deležih lastnosti otrok med Slovenci v obdobju od leta 1995 do leta 2005? Kakšne so razlike v izbirah Slovencev od evropskega povprečja? Ali so variacije med respondenti Slovenije glede na spol, starost, stopnjo izobrazbe, višino dohodka, politično opredelitev ter materialistično/ postmaterialistično orientacijo značilne? Ali je mogoče na osnovi zaželenih lastnosti otroka hipotetično sklepati o vzgojnih orientacijah?

Metodologija

Spremenljivke

V analize so zajete te odvisne spremenljivke:

- deleži respondentov v 20 evropskih državah, ki so izbrali določeno lastnost otroka med pet najpomembnejših in
- deleži respondentov Slovenije, ki so izbrali določeno lastnost otroka med pet najpomembnejših v letih 1992, 1995, 1999 in 2005.

Neodvisne spremenljivke so:

- indeks materializma/postmaterializma³;

³ Inglehart (1971) je predstavil svoj postmaterialistični indeks v reviji *American Political Science Review*. Indeks je bil ustvarjen za merjenje individualne hierarhije pomembnih političnih vprašanj, zasnovan na štirih enotah, ki so bile uporabljene od leta 1970 v serijah Evrobarometra in od leta 1980 v mednarodnih raziskavah vrednot (World Values Survey). Postmaterialistični indeks pridobimo z odgovorom na vprašanje: »V zadnjem času se veliko razpravlja o tem, kakšni naj bi bili cilji države v naslednjih desetih letih. Tu so napisani nekateri cilji, ki jim posamezniki pripisujejo največji pomen. Prosimo, povejte, kateri od teh ciljev je za vas najpomembnejši: a) ohranjanje reda v državi, b) dati ljudem več besede pri pomembnih odločitvah v državi, c) boj proti naraščanju cen in d) zaščita svobode govora. Materialistične vrednote odsevajo fizično ali ekonomsko negotovost. Anketiranci se v tem primeru odločajo za odgovora a) in c). Za postmaterialiste pa sta značilna odgovora b) in d). Kasneje Inglehart dodaja še »mešani tip«; intervjuvanec se odloči zgolj za eno enoto iz materialističnega tipa (a ali c) in eno iz postmaterialističnega tipa (b ali d). Da bi indeks postal bolj zanesljiv, je Inglehart razvil postmaterialistični indeks iz 12 enot. »Materialisti« so prebivalci, ki na prvo ali drugo mesto postavljajo te cilje družbe: močne obrambne sile, boj proti naraščanju cen, boj proti kriminalu, ohranjanje reda v državi, visoka raven ekonomske rasti, stabilno gospodarstvo. »Postmaterialisti« pa so prebivalci, ki so jim pomembni prizadevanje za bolj humano družbo, skrb, da bodo ljudje imeli več besede pri odločanju o stvareh pri delu in v okolju, v katerem prebivajo, prepuščanje več besede ljudem pri pomembnih odločitvah v državi, prizadevanje za tako družbo, v kateri so več vredne ideje kot denar, zaščita svobode govora, olepšanje mesta in države.

- povprečna ocena zadovoljstva z življenjem⁴;
- povprečna ocena sreče⁵;
- povprečna ocena zaupanja v druge ljudi⁶;
- povprečna ocena zdravja⁷;
- spol respondenta;
- starost respondenta (kategorije: 15–28 let, 30–49 let, nad 50 let);
- izobrazba respondenta (kategorije: osnovna šola, srednja šola, višja in visoka šola);
- politična orientacija respondenta (kategorije: levo, sredina, desno);
- mesečni dohodek respondenta (kategorije: podpovprečni, povprečni, nadpovprečni) in
- indeks materializma/postmaterializma (kategorije: materialistična orientacija, mešana orientacija, postmaterialistična orientacija).

Vzorec

Analize so bile narejene na reprezentativnih vzorcih 20 evropskih držav; reprezentativni vzorci za Slovenijo za obdobje od leta 1992 do leta 2005 štejejo od 1007 do 1031 respondentov.

Zbiranje in obdelava podatkov

Podatke smo poiskali v rezultatih mednarodnega vprašalnika o vrednotah in prepričanjih World Values Survey (2005–2006) in European Social Survey (2009). Respondentom je bilo zastavljeno to vprašanje: »Spodaj so navedene nekatere lastnosti, ki si jih otroci lahko pridobijo doma od staršev. Katere od njih so po vaši oceni posebno pomembne? Prosim, izberite jih največ pet. Izbirali so med temi lastnostmi: samostojnost, vernost, varčnost, nesebičnost, domišljija, trdo delo, odgovornost, strpnost in spoštovanje drugih, ubogljivost, lepo vedenje ter odločnost/vztrajnost. Vir podatkov za analize slovenskega vzorca od vključno leta 1992 so bile datoteke raziskave Slovensko javno mnenje (Toš 1999; 2004). Podatke za leto 2005 za vse evropske države smo pridobili na uradnih spletnih straneh WVS in ESS.

Postopki obdelave podatkov so bili ti:

1. izračun deležev respondentov evropskih držav, ki preferirajo določeno lastnost otrok (v Sloveniji tudi za leta pred 2005);

⁴ Vprašanje v raziskavi: *V celoti gledano, kako zadovoljni ste sedaj s svojim življenjem? Prosim, izberite ustrezno vrednost na lestvici od 0 do 10, pri čemer pomeni 0, da ste izredno nezadovoljni, 10 pa, da ste izredno zadovoljni.*

⁵ Vprašanje v raziskavi: *Če ocenjujete v celoti, ali bi rekli, da ste ... zelo srečni, precej srečni, ne preveč srečni, sploh niste srečni, ne vem.*

⁶ Vprašanje v raziskavi: *Če ocenjujete na splošno, ali bi rekli, da večini ljudi lahko zaupamo, ali menite, da je treba biti z ljudmi zelo previden? Večini ljudi lahko zaupamo, z ljudmi moramo biti zelo previdni, ne vem.*

⁷ Vprašanje v raziskavi: *Če ocenjujete v celoti, kako bi opisali svoje zdravstveno stanje v teh dneh? Ali bi rekli, da je...: zelo dobro, dobro, kar v redu, slabo, zelo slabo, ne vem.*

2. izračun standardnih odklonov od aritmetične sredine (analiza odmikov slovenskih vzorca od svetovnega povprečja);
3. metoda večrazsežnostnega lestvičenja (Wardova metoda Evklidovih razdalj) je bila uporabljena, ko smo analizirali vzorce lastnosti, ki so med seboj statistično značilno povezane. Ko smo opazovali, kako so povezane med seboj države, smo uporabili metodo, katere namen je razdelitev enot opazovanja v klastre, v katerih vsaka enota opazovanja pripada klastru z najbližjim povprečjem (angl. *k-means clustering*); za ponazoritev smo uporabili prikaz razpršenosti (angl. *scatterplot*);
4. izračuni korelacij (Pearsonovega koeficienta korelacij) so bili uporabljeni v analizi povezanosti med lastnostmi otrok ter indeksom postmaterializma (12 enot) in subjektivnimi ocenami kakovosti življenja;
5. izračuni hi-kvadratov so bili narejeni, ko smo analizirali variacije v slovenskem vzorcu glede na neodvisne spremenljivke.

Rezultati raziskovanja

Katere lastnosti otrok so med Evropejci najbolj zaželeni?

Slovenija je s štirimi petinami prebivalcev, ki cenijo otrokovo *samostojnost* na prvem mestu med evropskimi državami, sledijo ji Švedska ter obe Nemčiji⁸ in Švica z več kot tremi četrtinami prebivalcev; v Romuniji, Ukrajini in Španiji je *samostojnost* pomembna le za manj kot tretjino prebivalcev. Otrokova *odločnost* oz. *vztrajnost* je pomembna za več kot dve tretjini prebivalcev Švice, Vzhodne Nemčije in Slovenije in le za nekaj več kot četrtino prebivalcev Moldavije in Poljske. *Odgovornost* je najvišje vrednotena na Švedskem, Finskem, v Vzhodni Nemčiji in Andori – pri več kot devetdeset odstotkih prebivalcev, najmanj pa v Združenem kraljestvu – pri manj kot dveh tretjinah. *Strpnost / spoštovanje do drugih* uvrščajo med najbolj zaželeni lastnosti otrok domala vsi prebivalci Švedske, v Bolgariji, Ukrajini in Romuniji pa se deleži gibljejo okrog polovice prebivalcev. Tudi otrokova *domišljija* je najbolj zaželena otrokova lastnost na Švedskem – pri več kot polovici prebivalcev, najmanj pa v Italiji ter v Sloveniji, Bolgariji in Romuniji, kjer je pomembna za deset do dvajset odstotkov prebivalcev. *Trdo delo* je ena od bolj zaželenih lastnosti otrok za več kot štiri petine prebivalcev Rusije, sledijo pa ji Bolgarija, Romunija in Moldavija; na Švedskem pa je ta lastnost pomembna le za nekaj več kot desetino prebivalcev. *Varčnost* je najvišje vrednotena v Vzhodni Nemčiji – pri nekaj več kot polovici prebivalcev, s podobnimi deleži pa ji sledijo Poljska, Moldavija, Romunija in Rusija. Z dvema tretjinama prebivalcev, ki cenijo otrokovo *vernost*, Romunija daleč izstopa v evropskem prostoru; vernost je pomembna, čeprav veliko manj, še v Moldaviji, na Poljskem in v Italiji, najmanj pa na Švedskem in v Andori. *Nesebičnost* med prednosti uvršča nekaj več kot polovica prebivalcev Francije, s podobnimi deleži ji sledita Združeno kraljestvo in

⁸ Kljub združeni Nemčiji so raziskovalci obdržali merjenje v obeh prej ločenih državah, saj le-to omogoča primerjave kulturnih vzorcev vrednot in prepričanj glede na politični in ekonomski sistem.

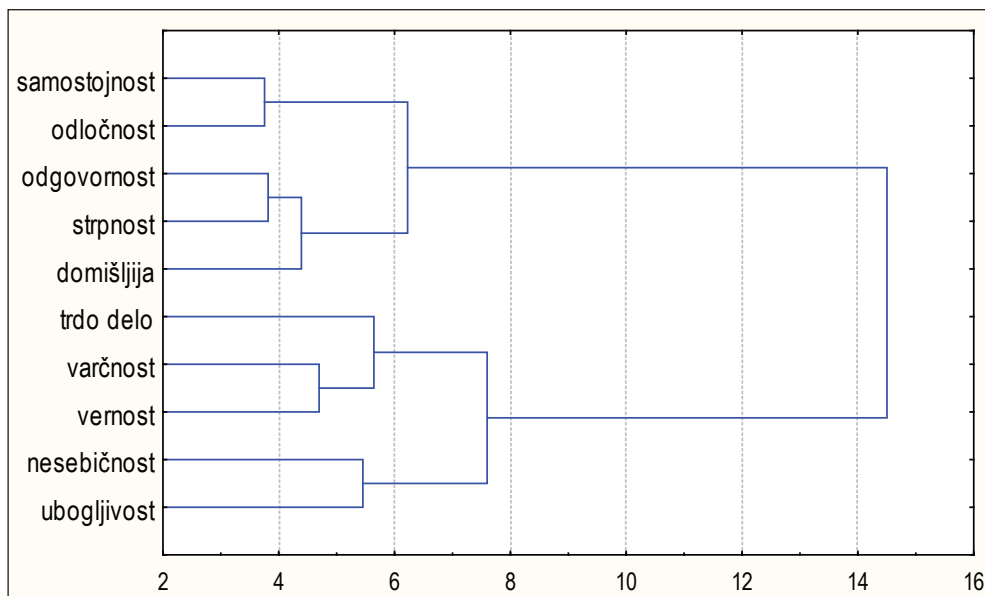
Bolgarija, medtem ko znaša ta v obeh državah Nemčije manj kot desetino prebivalcev. *Ubogljivost* je pomembna za nekaj manj kot polovico prebivalcev Ukrajine in podobno še na Poljskem, Cipru in v Združenem kraljestvu; na Švedskem pa ta delež dosega le nekaj več kot desetino (tabela 1).

	Samo- stojnost	Trdo delo	Odgovornost	Domišljija	Strpnost, spoštov. drugih	Varčnost	Odločnost/ Vztrajnost	Vernost	Nesebičnost	Ubogljivost
Zdr. kraljestvo	58,4	44,3	60,1	38,0	85,4	25,0	38,4	17,7	54,7	46,1
Španija	31,2	62,6	69,6	20,3	71,6	18,9	29,5	11,3	33,4	36,9
Italija	58,5	39,3	87,1	14,6	73,9	39,4	44,2	34,4	43,9	26,1
Slovenija	83,2	33,8	73,9	16,3	75,0	40,4	63,2	16,3	38,0	31,3
Francija	37,6	62,3	78,4	25,0	86,9	42,8	54,3	9,1	55,6	41,5
Ciper	44,0	53,3	78,4	24,4	70,7	40,5	40,6	33,8	43,2	46,7
Srbija	63,9	67,5	66,7	21,6	63,9	35,0	49,3	25,1	32,7	44,1
Bolgarija	45,9	86,9	73,1	17,0	52,9	41,9	56,0	17,7	49,5	24,3
Ukrajina	29,5	75,7	66,4	28,2	56,7	40,5	48,6	15,1	13,0	49,0
Rusija	42,6	88,0	81,0	14,6	67,6	52,1	53,1	10,5	19,8	36,6
Nizozemska	64,5	29,4	89,8	26,5	85,9	41,7	37,2	10,1	23,5	41,3
Andora	48,3	59,0	90,3	41,2	88,1	23,0	37,1	6,8	19,2	39,5
Poljska	41,5	21,1	81,5	20,5	84,3	53,5	25,7	46,1	18,4	48,6
Romunija	29,1	83,3	68,7	18,1	58,6	53,0	30,3	62,8	23,2	17,5
Moldavija	44,9	79,4	69,6	20,8	66,5	53,2	25,2	41,6	32,3	16,8
Švedska	78,3	10,2	91,6	57,0	93,6	38,7	49,1	5,8	34,7	16,2
Finska	69,2	15,3	90,1	37,8	86,0	26,8	64,6	12,2	30,3	33,0
Švica	74,1	26,6	88,7	44,1	90,7	22,3	67,6	12,9	22,1	20,6
Z Nemčija	76,6	28,4	77,9	41,9	68,6	42,4	60,8	12,1	6,7	14,4
V Nemčija	74,6	26,7	90,3	35,4	77,3	59,0	64,0	6,9	7,2	18,4

Tabela 1: Deleži zaželenih lastnosti otrok v evropskih državah

Vzorci zaželenih lastnosti otrok

Metoda večrazsežnostnega lestvičenja razkriva (slika 2), da se izbrane lastnosti otrok pri prebivalcih evropskih držav združujejo v dve večji skupini, ki ju sestavlja po pet statistično značilno povezanih lastnosti otrok. V prvi večji skupini so si najbližje *odgovornost*, *strpnost / spoštovanje do drugih* in *domišljija*; vežejo se s *samostojnostjo* in *odločnostjo*. V drugi večji skupini pa se *trdo delo*, *varčnost* in *vernost* povezujejo z *nesebičnostjo* in *ubogljivostjo*. Navedeno nakazuje delitev na »progresivni vzorec« zaželenih lastnosti (utemeljen v individualistični/avtonomistični, a hkrati sociocentrični paradigmi vzgoje) ter »tradicionalni vzorec« (utemeljen na kolektivistični in/ali religiozni paradigmi vzgoje k podredljivosti).

Slika 2: Vzorce zaželenih lastnosti otrok v vzorce – drevesni diagram, analiza večrazsežnostnega lestvičenja

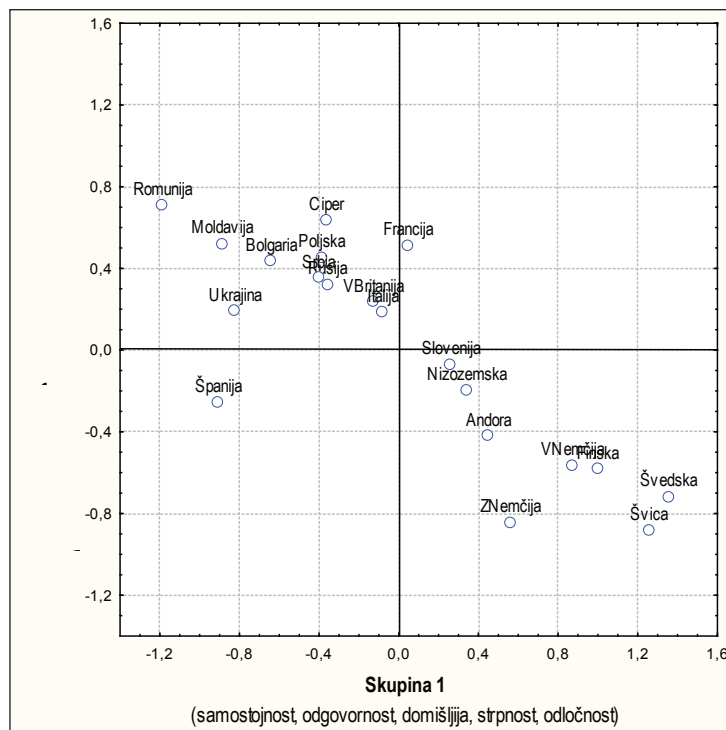
Razvrstitev držav s podobnimi pogledi na lastnosti otrok

Nadaljnja analiza večrazsežnostnega lestvičenja je pokazala, kako se zaželene lastnosti otrok razporejajo v skupine oz. »klastre«, če vsaka lastnost pripada klasteru z najbližjim povprečjem.

Lastnosti so vse (razen varčnosti) statistično značilno povezane v klaster št. 1, v katerem so *samostojnost*, *odgovornost*, *domišljija*, *strpnost* in *odločnost*, ter klaster št. 2, v katerem so *trdo delo*, *varčnost*, *vernost*, *ubogljivost* in *nesebičnost* (tabela 2).

	Klaster št. 2	Klaster št. 1	df	F	P
Samostojnost	-,620628	,930942	18	27,93918	,00005
Trdo delo	,552933	-,829400	18	16,79874	,00067
Odgovornost	-,537661	,806491	18	15,11505	,00108
Domišljija	-,526393	,789590	18	14,00058	,00149
Strpnost/spošt. do drugih	-,439784	,659677	18	7,91363	,01151
Varčnost	,156447	-,234671	18	,72359	,40614
Odločnost/vztrajnost	-,418302	,627452	18	6,87144	,01730
Vernost	,431503	-,647254	18	7,49545	,01352
Nesebičnost	,339070	-,508604	18	3,99222	,06105
Ubogljivost	,306732	-,460098	18	3,14051	,09329

Tabela 2: Analiza večrazsežnostnega lestvičenja – povprečja klastrov in rezultati analize variance

Slika 3: Razvrstitev evropskih držav glede na skupino lastnosti 1 in skupino lastnosti 2 – prikaz razpršenosti

S slike 3 je vidna razvrstitev držav na kontinuumu od tradicionalnih pogledov na otrokove lastnosti k progresivnim pogledom. Države, v katerih najbolj prevladuje vzorec tradicionalnih in/ali religioznih lastnosti, so v levem zgornjem kotu. Skrajno levo zgoraj je romunski vzorec, ki je v evropskem prostoru edinstven v tem, da poudarja otrokovo vernost pred samostojnostjo, hkrati pa tudi trdo delo. V vseh drugih državah je namreč razmerje obrnjeno; delež tistih, ki poudarjajo samostojnost, je večji (tudi do 10- ali večkrat) od deleža tistih, ki poudarjajo otrokovo vernost. V Moldaviji in na Poljskem je razmerje med obema približno enako, vendar na Poljskem precej bolj kot v Romuniji in Moldaviji poudarjajo tudi otrokovo ubogljivost. Sledijo države s poudarjenim tradicionalnim, vendar nereligioznim sklopom otrokovih lastnosti (Ukrajina, Bolgarija, Ciper, Srbija in Rusija).

V desnem spodnjem kotu prikaza razpršenosti so države, v katerih prevladujejo progresivne lastnosti otrok; ekstremno v Švici in na Švedskem, sledijo jima Zahodna Nemčija, Vzhodna Nemčija ter Finska. Nizozemska in Andora sta bližje Sloveniji; obe državi (skupaj z Veliko Britanijo, Nizozemsko in Španijo) se razlikujeta od navedene skupine zlasti v tem, da je – ob progresivnih lastnostih – razmeroma visoko vrednotena tudi ubogljivost.

Za države, ki se uvrščajo na sredino, so značilni specifični odmiki tako od prvega kot od drugega ekstrema. Primer je slovenski vzorec, ki se z nizkim vrednotenjem

domišljije in *odgovornosti* razlikuje od progresivnega vzorca, prav tako pa z nizkim vrednotenjem *trdega dela* in *vernosti* tudi od tradicionalnega (to je mogoče opaziti v umeščanju Slovenije v center grafičnega prikaza); karakteristično pa je visoko vrednotenje *samostojnosti* in *odločnosti*. Španski vzorec je v tem pogledu nasprotje slovenskega, saj sta s prav omenjeni lastnosti najmanj zastopani, obenem pa so nizko zastopane tudi progresivne lastnosti, kot so *strpnost*, *domišljija*, *odgovornost*. Posebnost Francije, Združenega kraljestva in Italije je visoko vrednotenje *nesebičnosti*. Več skupnega imata francoski in italijanski vzorec (nizko vrednotenje *strpnosti* in *domišljije*); italijanski vzorec pa se razlikuje od anglosaškega v visokem vrednotenju *vernosti* in nizkem vrednotenju *ubogljivosti*.

Povezanost lastnosti otrok z drugimi kulturnimi značilnostmi

Izbrane lastnosti otrok so značilno povezane s pogledi respondentov na družbeni razvoj in njihovimi subjektivnimi ocenami lastnega življenja. *Strpnost*, *domišljija* in *odgovornost* so tri lastnosti, ki so konsistentno v pozitivni korelaciji s postmaterialistično vizijo družbe in pozitivnimi subjektivnimi ocenami življenja – z značilno višjim zadovoljstvom z življenjem, srečo, zdravjem in zaupanjem v ljudi. Sposobnost otroka za *trdo delo* pa odraža nasprotno smer povezanosti; značilno bolj je cenjena med prebivalci z materialističnimi pogledi na družbeni razvoj ter tistimi z značilno nižjimi subjektivnimi ocenami zadovoljstva, sreče, zdravja in zaupanja v ljudi; *varčnost* in *vernost* pa sta v korelaciji s posameznimi neodvisnimi spremenljivkami istega sklopa. Podobno sta tudi *samostojnost* in *odločnost* v korelaciji le s posameznimi spremenljivkami; obe lastnosti pa sta tudi značilno bolj cenjeni pri ljudeh, ki bolj zaupajo drugim. *Nesebičnost* in *ubogljivost* nista povezani z navedenim sklopom neodvisnih spremenljivk.

	Samo- stojnost	Trdo delo	Odgo- vornost	Domiš- ljija	Strp- nost	Varč- nost	Odločnost/ vztrajnost	Ver- nost	Nese- bičnost	Ubog- ljivost
Indeks materializma	-,58	,81	-,42	-,62	-,80	,43	-,16	,31	,03	–
Indeks post- materializma	,40	-,51	,61	,69	,80	-,54	,23	-,50	,11	–
Zaupanje	,57	-,65	,56	,74	,53	-,26	,41	-,44	-,19	-,37
Sreča	,36	-,71	,46	,60	,84	-,53	,14	-,46	,16	,29
Zdravje	,35	-,54	,44	,64	,71	-,63	,08	-,39	,21	-,01
Zadovoljstvo	,52	-,82	,51	,57	,83	-,54	,20	-,42	,03	,12

Opomba: označene so vse korelacije, pri katerih je p enak oziroma manjši od 0,05.

Tabela 3: Korelacije med lastnostmi otrok in nekaterimi kazalniki prodemokratske kulture

Podoba otroka v Sloveniji

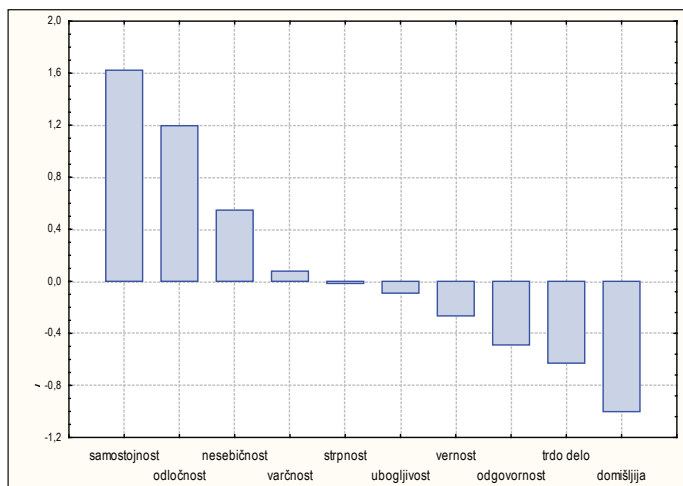
V trinajstih letih je opazno povečevanje deležev respondentov Slovenije, ki cenijo otrokovo *samostojnost* (med letom 1992 in letom 1995 se je povečal za več kot 2-krat) in *odločnost / vztrajnost*; v zadnjih obdobjih merjenja je bilo opazno tudi razmeroma močno povečanje deleža tistih, ki jim je pomembna otrokova *domišljija*. Zmanjševal pa se je delež tistih, ki cenijo otrokovo *vernost* in *lepo vedenje*. Pri preostalih lastnostih otrok je zaznati manjša nihanja deležev.

Razmerje med izbranimi lastnostmi je bilo na začetku raziskovanja, leta 1992, bistveno drugačno kot v kasnejših obdobjih. V desetletnem obdobju – od leta 1995 do leta 2005 – pa ni bilo bistvenih razlik v lastnostih, ki jih izbirajo prebivalci Slovenije; tako lastnosti otrok, ki so bolj zaželeni, kot tiste, ki so najmanj, so v navedenem obdobju identične. Med najbolj zaželenimi lastnostmi otrok je *samostojnost*, saj je pomembna za več kot štiri petine prebivalcev Slovenije; sledijo *strpnost* in *odgovornost* (pomembni sta za okrog tri četrtine prebivalcev) ter *odločnost* (pomembna za okrog dve tretjini vprašanih). Za približno dve petini sta pomembni *varčnost* in *nesebičnost*, za nekaj manj kot tretjino *trdo delo* in *ubogljivost*, za manj kot petino pa *domišljija* in *vernost*.

	1992 %	1995 %	1999 %	2005 %
Lepo vedenje	89	81,2	77,3	ni podatka
Samostojnost	33	71,5	70,1	83,2
Trdo delo	32	33,3	29,1	33,8
Odgovornost	71	70,8	75,8	73,9
Domisljija	10	8,2	12,3	16,3
Strpnost/spoštovanje do drugih	75	72,2	70,0	75,0
Varčnost	58	38,9	35,3	40,4
Odločnost/vztrajnost	42	48,8	53,8	63,2
Vernost	21	19,3	18,0	16,3
Nesebičnost	33	29,5	37,5	38,0
Ubogljivost	40	28,4	25,0	31,3

Tabela 4: Zaželeni lastnosti otrok respondentov Slovenije – deleži od leta 1992 do leta 2005

S slike 4 je vidno, katere lastnosti otrok se v Sloveniji pojavljajo nad evropskim povprečjem (standardni odklon od aritmetične sredine je v pozitivno smer) in katere pod evropskim povprečjem (standardni odklon od aritmetične sredine je v negativno smer). Izrazito nadpovprečno zastopani sta *samostojnost* in *odločnost/vztrajnost* (nekoliko tudi *nesebičnost*), bistveno pod povprečjem pa sta *domišljija* in *trdo delo* (deloma tudi *odgovornost* in *vernost*). *Strpnost* je zastopana na povprečni ravni; blizu povprečja pa sta tudi *varčnost* in *ubogljivost*.

Slika 4: Odstopanja v izbirah glede želenih lastnosti otrok pri slovenskih respondentih od evropskega povprečja

Razlike med respondenti iz Slovenije v vzorcu zaželenih lastnosti otrok

Na izbiro zaželenih lastnosti otrok v največji meri vplivajo izobrazba, dohodek in starost respondentov; spremenljivke, kot so materialistična/postmaterialistična orientacija, politična usmeritev in spol, pa imajo manj vpliva (tabela 5).

Stopnja izobrazbe je statistično značilno v korelaciji z vsemi lastnostmi otrok. Značilna je linearna usmeritev; osebe z osnovnošolsko izobrazbo pripisujejo večji pomen kot osebe s srednjo in osebe z visoko izobrazbo tem lastnostim: *lepemu vedenju, trdemu delu, varčnosti, vernosti in ubogljivosti*. Lastnosti, kot so *samostojnost, odgovornost, domišljija, strpnost in nesebičnost*, pa najbolj cenijo najvišje izobraženi, potem srednje izobraženi ter najmanj tisti, ki imajo osnovnošolsko izobrazbo. *Odločnost/vztrajnost* se zdita najpomembnejši osebam z osnovnošolsko izobrazbo, osebam s srednjo in višjo izobrazbo pa manj.

Z večanjem mesečnega dohodka se večja tudi pomembnost lastnosti, kot so *samostojnost, odgovornost, odločnost/vztrajnost, nesebičnost in strpnost/spoštovanje do drugih* (pri zadnji je statistična pomembnost »na robu«), ter manjša pomen lastnosti, kot so *lepo vedenje, trdo delo, varčnost, vernost in ubogljivost*.

Starejši ko so respondenti, večjo prednost dajejo *lepemu vedenju, trdemu delu, varčnosti in vernosti*; mlajši ko so, bolj se večja pomembnost *odgovornosti in domišljije, pa tudi odločnosti/vztrajnosti*. *Strpnost/spoštovanje do drugih* najbolj poudarjajo osebe med 30. in 49. letom, manj osebe nad 50. letom in najmanj osebe do 29. leta starosti.

Respondenti, ki so bolj materialistično usmerjeni, bolj cenijo *lepo vedenje, varčnost in ubogljivost*; te lastnosti pa so manj pomembne za tiste z mešano orientacijo in najmanj osebam s postmaterialistično orientacijo. Respondenti s postmaterialistično orientacijo pa najbolj cenijo *nesebičnost in domišljijo* (pri tej je statistična značilnost na »robu«); ti dve lastnosti sta manj pomembni za

osebe z mešano orientacijo in najmanj za osebe z materialistično. *Odgovornost* je najpomembnejša respondentom z mešano orientacijo manj pomembna postmaterialistom in najmanj pomembna materialistom.

Politična opredelitev respondentov je značilno v korelaciji le z *odločnostjo/vztrajnostjo* ter *vernostjo*. *Odločnost/vztrajnost* sta najpomembnejši lastnosti otrok za osebe z levo usmerjenimi političnimi pogledi, manj pomembne osebam s sredinskimi političnimi pogledi in najmanj osebam z desno usmerjenimi političnimi pogledi. Nasprotno težnjo pa opazimo pri *vernosti*, saj je najmanj pomembna osebam z levo usmerjenimi političnimi pogledi in najbolj osebam z desno usmerjenimi političnimi pogledi. Preostale lastnosti otrok niso statistično značilno povezane, vendar lahko opazimo splošno usmerjenost: bolj ko se politični pogled približuje desni, pomembnejša je *varčnost*, in narobe, bolj ko se politični pogledi približujejo levi, pomembnejše so *domišljija* ter *strpnost/spoštovanje do drugih*.

Spol respondentov je statistično značilno povezan le z *domišljijo*; bolj jo cenijo moški. Če upoštevamo tudi zveze, pri katerih je statistična značilnost manjša, pa ugotovimo, da so ženskam nekoliko pomembnejše lastnosti *strpnost/spoštovanje do drugih*, *vernost* in *nesebičnost*.

		Spol	Starost	Stopnja izobrazbe	Dohodek	Politični pogledi	Indeks post/materializma
Lepo vedenje	Hi-kvadrat	0,0168	15,8492	64,3762	14,3670	1,0564	24,5121
	p	0,8968	0,0004	0,00000	0,0008	0,5897	0,0000
Samostojnost	Hi-kvadrat	0,0463	3,0467	15,83332	12,1699	2,3698	4,4994
	p	0,8296	0,2180	0,0004	0,0023	0,3058	0,1054
Trdo delo	Hi-kvadrat	0,0403	48,35636	39,5353	13,3880	1,9273	1,0725
	p	0,8409	0,0000	0,00000	0,0012	0,3815	0,5850
Odgovornost	Hi-kvadrat	0,3480	11,68365	28,0322	13,2487	0,3623	10,3923
	p	0,5552	0,0029	0,0000	0,0013	0,8343	0,0055
Domislljija	Hi-kvadrat	7,1898	15,63786	8,6598	0,1546	0,0201	4,6548
	p	0,0073	0,0004	0,0132	0,9256	0,9900	0,0976
Strpnost/spoštovanje do drugih	Hi-kvadrat	2,9907	8,59203	7,5377	5,7703	1,6445	5,4980
	p	0,0838	0,0136	0,0231	0,0559	0,4395	0,6399
Varčnost	Hi-kvadrat	5,0042	23,42628	33,7035	10,8637	0,9341	13,4231
	p	0,2529	0,0000	0,0000	0,0044	0,6269	0,0012
Odločnost/vztrajnost	Hi-kvadrat	0,1230	35,120	50,4541	15,5929	8,7866	4,2585
	p	0,7258	0,0000	0,0000	0,0004	0,0124	0,1189
Vernost	Hi-kvadrat	2,7321	14,0850	33,9853	21,5456	15,7573	2,0407
	p	0,0984	0,0009	0,0000	0,0000	0,0004	0,3605
Nesebičnost	Hi-kvadrat	2,8072	6,8591	33,8416	8,6974	5,2861	7,8849
	p	0,0938	0,3240	0,0000	0,0129	0,0711	0,0194
Ubogljivost	Hi-kvadrat	0,0541	3,5684	38,5607	7,8283	0,6134	6,2149
	p	0,8162	0,1679	0,0000	0,0200	0,7359	0,0447

Tabela 5: Razlike v zaželenih lastnostih otrok med prebivalci Slovenije glede na demografske spremembe, politično opredelitev in indeks post/materializma

Razprava

Prevladujoča podoba otroka v evropskem prostoru variira od ekstremno post-modernega vzorca zaželenih lastnosti otrok (strpnost, domišljija) do ekstremno tradicionalnega religioznega vzorca (vernost, ubogljivost); države se »razvrščajo« od severa in severozahoda Evrope do juga in jugovzhoda. Podobne vzorce zaželenih lastnosti otrok so zaznale že prejšnje raziskave, pri katerih je sodelovalo še več držav z vseh kontinentov (Poročilo o človekovem razvoju 1998; 2000/2001; Turnšek 2000); ta študija tudi v evropskem prostoru prepoznava razmejitve med podobo otroka, ki je primarno utemeljena na priznavanju otrokove avtonomnosti, in »nasprotno«, podobo, ki je opredeljena heteronomno, z zahtevami, ki jih pred otroka postavlja (religiozna) skupnost, država oziroma pričakovanja drugih.

Konsistenten vzorec treh lastnosti – *domišljija, strpnost/spoštovanje do drugih in odgovornost* – ki se kombinira s *samostojnostjo* in *odločnostjo/vztrajnostjo*, nakazuje vzgojno paradigmo, ki teži k razvoju otrokove kreativnosti, osebnih potencialov in dosežkov ..., a je obenem sociocentrična – odnos do drugih je utemeljen v sprejemanju razlik, spoštovanju Drugega in (individualno in družbeno) odgovornem vedenju. Posameznikova avtonomija je »združena« z lastnostmi, ki izražajo njegovo vpetost v skupnost in soodvisnost; le-ta pa ni (več) utemeljena v konformiranju pravilom skupnosti, pač pa v strpnosti in odgovornem odnosu do drugih/okolja; domišljija kot pogoj za ustvarjalnost pa je antipod trdemu delu, ki je pogoj za preživetje.

Navedeno podobo upravičeno označujemo kot postmoderno, saj prevladuje pri tistih evropskih prebivalcih, ki na družbeni razvoj gledajo »postmaterialistično«, to pa pomeni, da dajejo kakovosti življenja prednost pred materialnimi dobrinami. Pričakovanja v zvezi z otrokom so povezana s tem, kako si posameznik razlaga razvoj družbe in lastno življenje; so torej konstitutivni del »pogleda na svet«. *Domišljijo, strpnost/spoštovanje do drugih in odgovornost* pri otrocih cenijo prebivalci, ki jim je pomembno prizadevanje za bolj humano družbo, lepa mesta in podeželje, za družbo, v kateri so bistvene nematerialne dobrine – ideje in ne denar. Značilno za postmaterialiste je tudi prizadevanje za participativno demokracijo – za večanje možnosti za odločanje ljudi o delu, okolju in državnih zadevah ter za zaščito človekovih pravic, zlasti svobode govora. Navedeni sklop pogledov na življenje, tudi na vzgojo otrok, je povezan tudi s subjektivnim zadovoljstvom z življenjem in večjim zaupanjem v Drugega; bistveno bolj je zastopan med višje izobraženim prebivalstvom (z višjimi dohodki).

Po Inglehartovem mnenju (1997, str. 326) vse to kaže »nov pogled na življenje in na to, kaj ljudje pričakujejo od njega«. Postmoderno konstruiranje podobe otroka, ki se svobodno razvija v kreativno, avtonomno osebo se (dolgoročno) oblikuje v državah, v katerih sta materialna (socialna) in fizična varnost za večino prebivalstva samoumevni. Obenem pa so to tudi države z najdaljšo demokratično tradicijo; značilna je povezanost med postmodernizacijo in različnimi kazalniki demokratizacije. *Domišljija, odgovornost in strpnost/spoštovanje do drugih* so vzorec lastnosti, ki jih otrok »potrebuje« za smiselno, samoizpolnjujoče delo, prevzemanje odgovornosti za življenje in sodelovanje z drugimi. Prav v teh državah

je kakovost življenja višja tako po objektivnih kazalnikih (izobrazbena raven) kot po subjektivnih (sreča, zadovoljstvo).

Svojevrstni »antipod« postmoderne podobe otroka predstavlja konsistenten vzorec lastnosti, kot so *vernost*, *varčnost* in *trdo delo* (ki se kombinira z *ubogljivostjo* in *nesebičnostjo*). Skupek lastnosti nakazuje vzgojno paradigmo, primarno utemeljeno na konformnosti posameznika Skupnosti oziroma zahtevam, ki jih le-ta postavlja v odnosu do otroka: bodisi da gre zahtevo po prispevku k materialni blaginji (*delavnost*, *varčnost*) bodisi/in zahtevo po otrokovem izražanju pripadnosti verski skupnosti/religiji. Otrokov položaj primarno določata njegova podrejenost in poslušnost; odnos do Drugega zaznamuje nesebičnost, ki ima bolj značilnosti moralnega imperativa (dobrodelnosti, dobrotljivosti) kot pa sposobnosti za sprejemanje drugačnosti. Gre za tradicionalno-religiozni vzgojni model, ki je praviloma povezan z materialističnimi cilji razvoja in nižjimi subjektivnimi ocenami lastnega življenja; pogostejši je pri ljudeh z najnižjo izobrazbo in starejših prebivalcih.

Deset let je obdobje, v katerem je že mogoče pričakovati spremembe v vrednotnih orientacijah. Naša analiza tega ne potrjuje, saj so leta 2005 pri Slovencih pojavljajo identične lastnosti otrok – med zaželenimi in med nezaželenimi – kot pred desetletjem. Večina je mnenja, da je otrokom najbolj potrebno privzgojiti *samostojnost*, *strpnost* in *odgovornost*; najmanj zaželene lastnosti istega leta pa so bile *domišljija*, *vernost* in *ubogljivost*. Slovenski vzorec lastnosti se razlikuje tako od postmodernega kot tudi od tradicionalno-religioznega v primerjavi z evropskim povprečjem je bistveno manj zaželen razvoj *domišljije* in *odgovornosti*, hkrati pa tudi otrokova *vernost* in sposobnost za *trdo delo*. Naša predvidevanja, da bo zaznati postopen premik v postmoderni smeri, se niso potrdila; v letu 2005 so bile (v primerjavi z drugimi evropskimi državami) še vedno podzastopane vse lastnosti otrok, ki implicirajo postmoderni premik.

V Sloveniji izstopa podoba samostojnega, odločnega in vztrajnega otroka (ki je bila značilna tudi v prejšnjih obdobjih). Kaj implicira navedena podoba otroka? Morda – bolj kot drugod – prevladuje »pričakovanje«, da bo otrok s temi lastnostmi »sposoben uspeti v tekmovalnem svetu«. Nizko vrednotenje domišljije bi lahko pripisali prepričanju, da bo otroku na poti k uspehu pomagala zgolj odločnost, bolj kot sposobnost za oblikovanje novih idej oziroma kreativnost. Podoba je izrazito individualistično obarvana, sociocentrične dimenzije soodvisnosti in odgovornosti do drugih pa ni. Kot kaže, prevladuje prepričanje, da je otrok na poti do (individualnega) uspeha »sam svoj« in ne potrebuje (sodelovanja) drugih. Prejšnje raziskovanje (Poročilo o človekovem razvoju 1998; 2000–2001; Turnšek 2001) je razkrilo, da je navedena podoba otroka izrazita zlasti v državah tranzicije, ki so prevzele liberalni model tržnega gospodarstva; temu ustrezno so bolj zaželene tiste lastnosti otrok, ki zagotavljajo sposobnost za vključevanje na »trg« in tekmovanje. Kot kaže, v teh državah tudi vzgoja otrok reflektira prizadevanja za čim hitrejši gospodarski razvoj; bolj zaželene so tiste lastnosti, ki zagotavljajo vlaganja in akumulacijo. Inglehart (1997, str. 220–222) je v hitro ekonomsko razvijajočih se državah prepoznal visok delež »materialistov« – prebivalcev, ki prihodnost družbe vidijo zlasti v naraščanju materialne blaginje, stabilnem gospodarstvu in zagotavljanju reda in trdne oblasti v državi. Materialistična orientacija pa se

značilno povezuje s *storilnostno motivacijo*⁹ v vzgoji, ki se kaže kot usmerjenost k uspešnemu in neodvisnemu posamezniku.¹⁰

Ali lahko sklepamo, da se bodo v Sloveniji spremenili pogledi na otroštvo in vzgojo, ko bo dosežena relativno visoka stopnja gospodarske razvitosti? Če sklepamo na osnovi Inglehartovih spoznanj, odgovor ni predvidljiv. Inglehartovo raziskovanje (1995; 1997) je sicer dokazalo, da se postmoderna podoba otroka pojavlja v družbah blaginje, torej v razmerah, ki zagotavljajo varnost. Vendar gospodarska razvitost zgolj omogoča (ne pa producira) razvoj specifičnega sindroma demokratičnih družbenih sprememb in vrednotnih orientacij. Postmoderna kulturna sprememba je značilno povezana z višjimi deleži delovne sile v sektorju storitev in informacij, deleži prebivalcev z višjo stopnjo izobrazbe in obstojem institucij (politične) demokracije.¹¹ Odločilni kazalnik postmoderne kulturne spremembe je odmik od maksimiranja bogastva k maksimiranju kakovosti življenja; kaže se v visokem odstotku t. i. postmaterialistov – prebivalcev, katerih vizija prihodnje družbe je (bolj kot v materialne dobrine) usmerjena v prizadevanja za humano družbo, ki zagotavlja participativno demokracijo. Prevladujoče vrednote zaznamujejo tudi subjektivno doživljanje blaginje, visoka stopnja zadovoljstva z življenjem, zaupanja do drugih in nizka stopnja ksenofobije. Navedeno »spremlja« tudi specifična podoba otroka.

Sklep

Naša raziskovanje nakazuje obstoj kolektivistične in individualistične paradigme vzgoje; slednja v evropskem prostoru prevladuje. M. Ule (2004) ugotavlja, da sodobni individualistični model sebstva postaja nekakšna univerzalna norma v sodobnem svetu; hkrati opozarja na njegove omejitve.¹² Kljub temu menimo, da rezultatov študije ni mogoče interpretirati dualistično, kot nasprotje med individualistično in kolektivistično vzgojo. Navedena ekstremna vzorca zaželenih lastnosti se namreč redko pojavljata; prevladujejo kombinacije lastnosti, ki kažejo usmeritev bodisi v eno bodisi v drugo smer. Številne raziskave (v Harkness, Raeff in Super 2000) opozarjajo, da individualistična in kolektivistična (sociocentrična) perspektiva v družbah navadno obstajata skupaj. Interpretacijski raziskovalni pristopi (v Turnšek 2008) razkrivajo, da izrazitejše razlike najdemo v pomenih oziroma interpretacijah ključnih vzgojnih konceptov v različnih kulturnih okoljih;

⁹ *Achievement motivation indeks* kaže razliko med deleži prebivalcev v družbi, ki cenijo *vernost* in *ubogljivost* otrok, ter deleži prebivalcev, ki cenijo *varčnost* in *odločnost*. Inglehartova analiza kaže, da je bil indeks storilnostne motivacije v obdobju od leta 1960 do leta 1990 značilno višji v državah z visokimi stopnjami gospodarske rasti (Inglehart 1997, str. 220–222).

¹⁰ Čeprav Inglehartovo raziskovanje ni neposredno preučevalo vzgojnih stilov, lahko iz vrednotnih usmeritev sklepamo tudi na odnos do vzgoje.

¹¹ Vse navedene zveze so statistično značilne, $p < 0.001$, $r > 0.63$

¹² Ule (2004, str. 415) meni, da je v okoljih, kjer dominira zahodna kultura, sebstvo razumljeno kot nekakšna od drugih oseb ločena, v sebi zajeta, neodvisna konsistentna, enotna in zasebna celota psihofizičnih potez, značilnosti, nagnjenj in sposobnosti človeka. To vodi v ostro razlikovanje med sebstvom in svetom, v zasebno naravo sebstva, zlasti naše zavesti, v neodvisnost in avtonomnost sebstva. Avtorica končuje, da sta v bistvu to naša zahodnjaška iluzija in ideološka prevara.

iz teh izhajajo tudi razlike v vzgojnih praksah. Zato je to kvantitativno študijo smiselno nadaljevati z analizami diskurzov, ki z opaženimi razlikami med socialnimi skupinami ter kulturnimi okolji razkrivajo osnovne poteze socialne reprezentacij (Ule 2004, str. 105–107) o otroštvu in vzgoji.

Literatura in viri

- Alwin, D. F. (1990). Cohort Replacement and Changes in Parental Socialization Values. *Journal of Marriage and the Family*, 52, str. 347–360.
- Augoustinos, M., in Walker, I. (1995). *Social cognition. An Integrated Introduction*. London: Sage Publications.
- Basanez, M., Inglehart, R., in Moreno, A. (1996). *Human Values and Beliefs: A Cross-Cultural Sourcebook*.
- Berger, P. L., in Luckmann, T. (1988). *Družbena konstrukcija realnosti*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- D'Andrade, R. G., in Strauss, C. (1992). *Human Motives and Cultural Models*. Cambridge: University Press.
- Eurobarometer. http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm (18.5.2010).
- European Social Survey (2009). <http://essedunet.nsd.uib.no/cms/topics/1/1/all.html> (12. 10. 2009).
- Harkness, S., in Super, C. M. (1996). Parents' Cultural Belief Systems: the Origins, Expressions, and Consequences. New York: Guilford Press.
- Harkness, S., Raeff, C., in Super, C. M. (2000). Variability in the Social Construcion of the child. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Hofstede, G. (1984). *Cultures Consequences: International Differences in Work-related Values*. Beverly Hills: Sage.
- Inglehart (1971). The silent revolution in Europe. *Intergenerational change in post-industrial societies*. *American political science review*, 64, št. 4.
- Inglehart, R. (1995). Changing Values, Economic Development and Political Change. V: *Fundamental Values Across Nations*. *International Social Science Journal*, 145, str. 379–403.
- Inglehart, R. (1997). *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Change in 43 societies*. Princeton: Princeton University Press.
- LeVine, R. A. (1974). Parental goals: A cross-cultural view. *Teachers College Record*, 76, str. 226–239.
- LeVine, R. A., Miller, P. M., in West, M. M. (1988). Parental behavior in diverse cultures. *New Directions in Child Development*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Mead, M. (1972). *Blackberry Winter: my earlier years*. New York: Morrow.
- Poročilo o človekovem razvoju, Slovenija (1998). Ljubljana: Urad za makroekonomske analize in razvoj.
- Poročilo o človekovem razvoju, Slovenija (2000/2001). Ljubljana: Urad za makroekonomske analize in razvoj.

- Quinn, N., in Holland, D. (1987). *Culture and cognition*. V: Holland D., in Quinn, N. (ur.) *Cultural models in language and thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tobin, J. J., Wu, D. Y. H., in Davidson, D. H. (1989). *Preschool in Three Cultures*. London, New Haven: Yale University Press.
- Toš, N. (1999). *Vrednote v prehodu II. Slovensko javno mnenje 1990–1998*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Inštitut za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja.
- Toš, N. (2004). *Vrednote v prehodu III. Slovensko javno mnenje 1999–2004*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Inštitut za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja.
- Turnšek, N. (2000). Odnos do otrokovih lastnosti: kulturno pogojeni vzgojni modeli? *Sodobna pedagogika*, 51, št. 4, str. 200–212.
- Turnšek, N. (2001). Predstava o idealnem otroku. Poročilo o človekovem razvoju: Slovenija 2000–2001. Ljubljana/New York: Urad za makroekonomske analize in razvoj in United Nations Development Programme.
- Turnšek, N. (2002). Stališča in pogledi vzgojiteljic na vzgojo in novi predšolski kurikulum: nekaj rezultatov preskusne faze raziskovanja. *Sodobna pedagogika*, 53, št. 3, str. 70–92.
- Turnšek, N. (2008). *Subjektivne teorije o otroštvu in vzgoji*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Turnšek, N., Uhan, S., in Gregorčič, M. (2000). Nekaj značilnosti v kulturi prebivalcev Slovenije v obdobju od 1991 do 1997. *IB revija*, 34, št. 2, str. 61–71.
- Ule, M. (2004). *Socialna psihologija*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Whiting, B. B., in Edwards, C. P. (1988). *Children of Different Worlds: The Formation of Social Behaviour*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Whiting, B., in Whiting, J. (1975). *Children of Six Cultures: a psychocultural analysis*. Cambridge: Harvard University Press.
- World Values Survey (2005-2006). <http://www.worldvaluessurvey.org/statistics/WVSQuestRoot.pdf> (12.10.2009).